

A saussure-i strukturalizmus tudománytörténeti rekonstrukciójáról*

1. Bevezetés. – Ha meg kívánjuk érteni annak a száz évnek a tartalmát, amely SAUSSURE nevezetes genfi előadásainak kezdete óta eltelt, nyilvánvalóan a következő problémát kell felvetnünk:

(P1) Milyen helyet foglal el SAUSSURE strukturalizmusa a nyelvtudomány történetében?

(P1)-re csupán egy tudománytörténet-elmélet alkalmazásával kaphatunk megoldást, ezért (P1) megoldásának előfeltétele (P2) megválaszolása:

(P2) Milyen tudománytörténet-elmélet alkalmas arra, hogy megoldást nyújtson (P1)-re?

* Írásunk az MTA – DE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport támogatásával készült. Mivel olyan következtetéseket kívánunk levonni, amelyek ellentmondanak a széles körben elterjedt felfogásnak, mondandónk legitimitási és szakirodalmi megalapozottságának igazolása érdekében a szokásosnál jóval több idézetet használunk fel. Köszönetet mondunk LAKI JÁNOSnak (MTA Filozófiai Intézete) és KISS SÁNDORNak (DE Francia Tanszék) értékes megjegyzéseikért. A hibákért a felelősség kizárólag minket terhel.

Mind (P1)-nek, mind (P2)-nek van széles körben elterjedt, közhelyszámba menő megoldása. (P2) elfogadott megoldása a következőt mondja ki:

(H2) A nyelvtudomány történetére KUHN tudományfejlődés-elmélete alkalmazható.

(H2)-ből következően (P1) elfogadott megoldása így szól:

(H1) SAUSSURE kuhni értelemben vett tudományos forradalmat váltott ki, és a nyelvészeti strukturalizmus kuhni paradigma.

A (H1)-ben és (H2)-ben összefoglalt közfelfogást szemléletesen illusztrálja az alábbi idézet: „Amennyiben reprezentatív mintát vennénk a világ különböző pontjain kutató nyelvészekből, kétségkívül azt az eredményt kapnánk, hogy számosan közülük szilárdan hisznek abban, hogy SAUSSURE *Cours de linguistique générale*-ja (1916) [...] forradalmat váltott ki” (W. KEITH PERCIVAL, *The Saussurean paradigm: Fact or fantasy?*: *Semiotica* 36. 1981: 33; kiemelések tőlünk).

Ezzel szemben az utóbbi évtizedek tudománytörténeti vizsgálatai azt mutatják, hogy noha (H2) és (H1) mind a mai napig általánosan elfogadott, mindkettő meglehetősen. Ez utóbbi tény ismeretében jelen írásnak három célja van. Az első az, hogy áttekinthesse azokat az érveket, amelyeket az elfogadott megoldással szemben a szakirodalom felsorol, de amelyek nem kerültek be a hazai nyelvészeti köztudatba. A második az, hogy ezen áttekintés révén felhívja a figyelmet egy, az elfogadott megoldásnál jóval differenciáltabb SAUSSURE-kép kialakításának szükségességére. Végül rá kíván mutatni arra, hogy SAUSSURE-képünk differenciálásának előfeltétele a nyelvtudománytörténet írás megújítása.

2. Az elfogadott megoldás. – A) (H2): Kuhn tudományfejlődés-elmélete. – Jól tudjuk, hogy a hatvanas-hetvenes években nem csupán a tudományfilozófusokat, hanem magukat a tudomány művelőit is valósággal sokkolta THOMAS S. KUHN „A tudományos forradalmak szerkezete” című könyvének megjelenése (Osiris, Bp., 2000.). Mielőtt áttekintenénk a SAUSSURE-kutatásra gyakorolt hatását, a későbbi okfejtések érthetővé tétele érdekében röviden összefoglaljuk néhány lényeges állítását.

KUHN alap gondolata az, hogy „a megismerés érvényes módjai nem változatlanok és abszolútak, hanem változóak és korhoz kötöttek” (FEHÉR MÁRTA, *Thomas Kuhn tudományfilozófiái „paradigmája”*. In: KUHN i. m. 235). Az egyes diszciplínák fejlődését mindennek előtt két szakaszra bontja: egy éretlen és egy érett stádiumra. Az éretlen stádiumban általánosan elfogadott módszertan és ontológia híján nem világos, mit és hogyan kellene megmagyarázni (KUHN i. m. 27). Minden tudós az alapoktól építi fel az adott tudományágat, ezért a diszciplína alapjaira vonatkozó nézetek sokasága van jelen (KUHN i. m. 30). Mivel minden tény egyformán fontosnak látszik, differenciálatlan a datgyűjtés folyik (KUHN i. m. 27, 29).

Az érett diszciplínákra ezzel szemben az jellemző, hogy az egymással versengő elméletek sokaságából kiemelkedik egy, mely általánosan elfogadottá válik, és mintaként szolgál a diszciplínában folyó kutatások számára (KUHN i. m. 31). Egy ilyen minta jelölésére vezet be KUHN a paradigma fogalmát: „Az új kifejezéssel arra akarom felhívni a figyelmet, hogy a valóságos tudományos gyakorlat egyes elfogadott mintái – ezek a minták magukban foglalják a megfélelő törvényt, elméletet, az alkalmazást és a kutatási eszközöket együtt – olyan modellek, amelyekből a tudományos kutatás sajátos összefüggő hálójai fakadnak. [...] A közös paradigmák alapján kutatókat azonos szabályok és minták

vezérlik” (KUHN i. m. 25). A tudományfejlődés érett szakasza az első paradigma kialakulásával kezdődik: „Egy paradigma és az általa lehetővé tett ezoterikusabb kutatás megjelenése az érettség jele minden tudományterület fejlődésében” (KUHN i. m. 25). A paradigmán belüli kutatást KUHN „normál tudomány”-nak nevezi, melynek fő jellemzője az, hogy „rejtvényfejtés” folyik: jól definiált problémák szigorúan körülhatárolt módszerekkel való megoldása, melyek nem engedek meg a mintáktól lényegesen eltérő új megoldásokat. KUHN szerint azonban vannak olyan diszciplínák, amelyek nem alakítottak ki első paradigmát, és ezért megrekedtek a tudományos módszerekre, az alapvető hipotézisekre, a tudományág alapkérdéseire vonatkozó nézetek pluralizmusának állapotában. KUHN szerint ez az éretlenség jellemzi a társadalomtudományokat, vagy legalábbis azok döntő többségét (KUHN i. m. 9–10; 29; 33–4). (Írásunkban – az idézett szakirodalmat követve – a nyelvészetet társadalomtudományoknak tekintjük. A társadalomtudományok fogalmához a KUHN-i kontextusban I. KERTÉSZ ANDRÁS – RÁKOSI CSILLA – BÓDOG ALEXA, A SAUSSURE-i strukturalizmus kutatási kerete. *Argumentum* 3. 2007., megjelenés előtt.)

A fejlődés ugyanakkor az érett szakaszban sem lineáris, mert az anomáliák halmozódása, az eljárások megkérdőjeleződése, a paradigmát követő közösség érdeklődésének középpontjában álló „rejtvények” (vö. 3. A) 7.) megoldásának sorozatos csődje, azaz az erősödő szakmai elbizonytalanodás egy ponton vág a gégéhez (KUHN i. m. 77 sk.), majd rivális nézetek megjelenéséhez (azaz „rendkívüli kutatások”-hoz), végül pedig tudományos forradalomhoz vezet (KUHN i. m. 84 skk.). A tudományos forradalom szakasza új paradigma kialakulását eredményezi, amely leváltja az előzőt. A régi és az új paradigma inkommenzurábilis (összemérhetetlen), követőik süketek párbeszédét folytatják.

B) (H1): KOERNER SAUSSURE-elemzése. – (H1)-et (mások mellett) KONRAD KOERNER fejtette ki híres SAUSSURE-monográfiájában, mely a legtöbbet hivatkozott SAUSSURE-elemzés (Ferdinand de Saussure. In: ANTAL LÁSZLÓ szerk., *Nyelvelméleti szakszöveggyűjtemény III. (A genfi iskola.) 2. rész.* Bp., 1982. [1973.] 411–741). KUHN szerint a tudományos forradalmakat kiváltó művekre az jellemző, hogy „[f]eldolgozásmódjuk kellően újszerű volt ahhoz, hogy a tudományos tevékenység velük vetélkedő módszereivel szemben tartósan követőkre találjanak, s ugyanakkor eléggé nyitott volt ahhoz, hogy mindenfajta megoldandó problémát hagyjanak hátra az új tudóscsoportnak” (KUHN i. m. 24). KOERNER úgy véli, a „Bevezetés” pontosan megfelel e két szempontnak, ezért paradigmateremtő műnek tekinthető. A 2. A) szakaszban általánosságban összefoglalt folyamatot KOERNER a következőképpen alkalmazza a nyelvtudomány történetére.

Álláspontja szerint a nyelvtudomány első paradigmája az újgrammatikus iskola volt. Az újgrammatikus paradigmát követte az a tudományos forradalom, amelyet SAUSSURE „Bevezetés”-e váltott ki, és amely a SAUSSURE-i strukturalizmus paradigmájának kialakulásához vezetett.

KOERNER monográfiája nyomán (H1) szélsőséges fogadtatásra talált. Egyrészt a nyelvészek és nyelvtudomány-történészek jelentős része euforikusan üdvözölte. KOERNER monográfiájának hatására terjedt el és vált folyamatosan emlegetett közhellyé (H1) (vö. pl. OLGA AMSTERDAMSKA, *Schools of Thought. The Development of Linguistics from Bopp to Saussure.* Reidel, Dordrecht, 1987.; JÖRN ALBRECHT, *Europäischer Strukturalismus.* Francke, Tübingen, 1988.; THOMAS M. SCHEERER, *Ferdinand de Saussure.* Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1980.; CHRISTOPHER NORRIS, *Saussure, Linguistic Theory and Philosophy of Science.* In: CAROL SANDERS ed., *The Cambridge Companion to Saussure.* Cambridge UP, 2004.; stb.). Másrészt viszont heves ellenállásba és elutasításba ütközött (MORTON E. WINSTON, *Did a [Kuhnian] Scientific Revolution Occur in Linguistics?: PSA 1. 1976: 25–33;* W. K. PERCIVAL, *The Applicability of Kuhn’s Paradigms to the History of Linguistics: Language 52. 1976:*

285–94, UŐ., Review of E. F. K. Koerner, Ferdinand de Saussure: Origin and Development of His Linguistic Thought in Western Studies of Language: Language 53. 1977: 383–405, UŐ., 1981. i. m.; WULF OESTERREICHER, Sprachtheorie und Theorie der Sprachwissenschaft. Winter, Heidelberg, 1979.; DELL HYMES, Tradition and Paradigms. In: D. HYMES ed., Studies in the History of Linguistics – Tradition and Paradigms. Indiana UP, Bloomington, 1974.; ULRICH CH. M. THILO, Rezeption und Wirkung des Cours de linguistique generale. Überlegungen zu Geschichte und Historiographie der Sprachwissenschaft. Narr, Tübingen, 1989. stb.). Nézzük meg tehát, milyen alapvető okokra vezethető vissza (H1) lelkes fogadtatása és éles elutasítása.

Az e u f ó r i a oka elsősorban szociológiai természetű, mivel „[az] utóbbi években [...] szinte 'divatos' vált egy-egy szaktudomány (főleg az újabb keletű, illetve társadalomtudományi diszciplínák) 'pedigréjét', azaz tudomány voltának bizonyítékát 'paradigmájuk' létezésében és megtalálásában látni” (FEHÉR i. m. 233; kiemelés tőlünk). Ahogy az előző szakaszban említettük, KUHN a társadalomtudományokat éretlen tudományoknak tekinti, melyek nem érik el a tudományosságuk az érett természettudományokat jellemző szintjét. KOERNER viszont SAUSSURE strukturalizmusát ugyanazon fogalmi keretben írja le, amelyet KUHN az érett természettudományokra alkalmaz. Ezért a nyelvtudomány státusa azonossá válik a természettudományokéval, és így presztízse, társadalmi jelentősége, tekintélye, autoritása az utóbbiakéval egy szintre kerül. Következésképpen „igazi” tudománynak tekinthető, amely kiemelkedik a társadalomtudományok közül (KOERNER 1982. 726). Az e l u t a s í t á s egészen más okokra vezethető vissza: elsősorban arra, hogy KOERNER munkája filológiailag kifogásolható. KOERNER ugyanis nem hasonlította össze szisztematikusan a paradigma kuhni fogalmának ismérveit SAUSSURE teljesítményének egyes filológiailag kimutattott jellemzőivel. Ezért (H1) csupán posztulátum, és nem érvekkel alátámasztott, meggyőző hipotézis. THILO (i. m. 84 skk.) például kifogásolja, hogy KOERNER KUHN nézeteit a legcsekélyebb fenntartás nélkül abszolutizálja, kijelentései deklaratívak és propagandisztikusak. Hangsúlyozza, hogy KOERNERNél még csírájában sem található olyan összevetés, amely legalább megkísérelné igazolni, hogy a nyelvtudomány története megfelel annak a képnek, amelyet KUHN a paradigmákról és a tudományos forradalmakról rajzol. THILO (i. m. 93) úgy véli, hogy KOERNER tétele a legjobb példa a KUHNi paradigma-fogalom túlzó és tartalmatlan használatára. De nem csupán (H1) légből kapott, hanem KOERNER (H1) fényében elvégzett SAUSSURE-elemzésének részletei is azok. PERCIVAL recenziójában egy német kifejezést alkalmazva „ein abschreckendes Beispiel”-nek (elretentő példának) nevezi KOERNER művét – amely azt szemlélteti, a h o g y n e m s z a b a d SAUSSURE-t értelmezni, és amely csupán arra alkalmas, hogy zsákutcákba vezesse a nyelvtudomány-történetst (PERCIVAL 1977. i. m. 402).

Miután röviden áttekintettük (H1) recepcióját, a következő kérdés nyilvánvalóan az, hogy a (H1)-et övező eufória vagy az azt elutasító álláspont tekinthető-e megalapozottabbnak. E kérdésre akkor tudunk válaszolni, ha végrehajtjuk azt, amit KOERNER elmulasztott, vagyis összevetjük KUHN kategóriáit a „Bevezetés” hatásának néhány releváns jellemzőjével. A következő szakaszban MATTHEWS, OESTERREICHER, PERCIVAL, THILO, HYMES, WINSTON és mások írásai alapján ismertetjük az összevetés szempontjait és eredményét. (Az érvek részletesebb kifejtéséhez l. KERTÉSZ–RÁKOSI–BÓDOG i. m.)

3. Az elfogadott megoldás kritikája. – A) Érvek (H1)-gyel szemben. – 1. A paradigmateremtő mű. – KUHN szerint a tudományos forradalmak egy bizonyos alapműhöz kötődnek, amely modelleket szolgál a szóban forgó diszciplínában a későbbi kutatások számára. Példaként többek között ARISZTOTELÉSZ „Fiziká”-ját, NEWTON „Principiá”-ját vagy FRANKLIN „Elektromosság”-át említi. Ahogy

a 2. B) pontban már említettük, KOERNER nyomán a nyelvészeti közfelfogás úgy véli, hogy SAUSSURE „Bevezetés”-e tipikusan ilyen paradigmát teremtő alapmű. Ez az álláspont azonban több szempontból vitatható.

Először, KOERNER maga is hangsúlyozza, hogy SAUSSURE „Bevezetés”-ének általános elismeréséről csupán az 50-es évektől kezdve beszélhetünk, noha annak egyes részlemei természetesen közvetlenül befolyásolták a strukturalizmus kialakulását. Hatása csupán évtizedekkel később, mások közreműködésével érvényesült (PERCIVAL 1977. 392 sk.). Ez a késleltetett hatás egyáltalán nem jellemző a paradigmaváltást kiváltó mű és követői közötti viszonyra.

Másodsor, KUHN szerint a paradigmatis művek gyökereiben megváltóztatót az adott diszciplínát. PERCIVAL (1981. i. m.) szisztematikusan megvizsgálta azokat a recenziókat, amelyek közvetlenül a „Bevezetés” megjelenése után születtek, és megállapította, hogy azok között számos elutasító akadt. Ez a tény önmagában természetesen arra is utalhatna, hogy a mű újszerű gondolatait utasították el a történeti nyelvészet képviselői, ez pedig a „Bevezetés” forradalmi jellegét igazolhatná. A tények mégis az ellenkezőjét látszanak valószínűsíteni. A recenziók egy része ugyanis – pl. BLOOMFIELD, JESPERSEN és MEILLET két recenziója – éppenséggel nem SAUSSURE „Bevezetés”-ének újszerűségét, hanem ellenkezőleg, korszerűtlenségét emeli ki: „SAUSSURE olyan elméleteket javasolt, amelyek vagy elavultak voltak 1916-ban, vagy valaki más már felvetette őket. [...] nem szoktunk forradalmi néven nevezni olyan gondolatokat, amelyek – ahogyan azt az egyik recenzens írta (Bloomfield 1924: 318) – ‘régén a levegőben voltak’” (PERCIVAL 1981. i. m. 34; l. még ehhez pl. ROY HARRIS, Reading Saussure. A Critical Commentary on the *Cours de linguistique generale*. Duckworth, London, 1989.). PERCIVAL kimutatja, hogy a strukturalizmus legnevesebbjai között számosan voltak olyanok – mint pl. JAKOBSON, TRUBETZKOY és KARCEVSKI –, akik elutasítóan nyilatkoztak a könyvről. Ugyanezt hangsúlyozza SCHEERER i. m. 33. is, aki a korai recenziókat alapvetően kritikus hangvételűnek minősíti.

Harmadszor, ha nem állíthatjuk teljes bizonyossággal, hogy a „Bevezetés” paradigmateremtő mű, akkor hol kell keresnünk a strukturalizmus gyökereit? PERCIVAL e kérdésre így válaszol: „a strukturalista iskolák jóval a *Cours* meghatározó befolyásának kezdete előtt létrejöttek” (PERCIVAL 1981. i. m. 43 sk.). Kiterjedt filológiai elemzésekkel támasztja alá azt a feltevést, hogy nem csupán az amerikai (BLOOMFIELD) és a brit (FIRTH) strukturalizmus alaptételei alakultak ki függetlenül a „Bevezetés”-től, hanem HJELMSLEV, TRUBETZKOY, KARCEVSKI és a JAKOBSON nézetei is, noha az utóbbiakba később kétségkívül beépültek a „Bevezetés” releváns elemei.

2. A paradigma mint összefüggő kutatási hagyomány. – A paradigmatis művek a tudományos kutatás egy bizonyos összefüggő hagyományát alakítják ki, közösséggé formálva az adott tudományterület művelőit. PERCIVAL egyik nagy visszhangot kiváltó írásában (PERCIVAL 1981. i. m. 40 skk.) a „Bevezetés” recepciójának elemzésével cáfolja azt a feltevést, hogy a különböző strukturalista iskolák egysegesen és egyöntetűen elfogadták volna a „Bevezetés”-t. EUGENIO COSERIU (*Einführung in die allgemeine Sprachwissenschaft*. Francke, Tübingen, 1992.), PERCIVAL (*On the Genealogy of Linguistic Structuralism*. Kézirat, 2006.) és PETER MATTHEWS (*A Short History of Structural Linguistics*. Cambridge University Press, 2001.) hosszan ecseteli többek között, hogy a Prágai Iskola egyes tételei jelentősen eltérnek a „Bevezetés” felfogásától. Ennek szemléletes példája a szinkronia és a diakronia viszonya. Míg a „Bevezetés”-ben közismerten a szinkronia kerül előtérbe, addig a prágaiak számára „a diakronia ugyanolyan fontos volt, mint a szinkronia” és „a Prágai Kör tagjainak véleménye szerint [...] nem választja el az a fajta szakadék a szinkron és a diakrón szemléletet, amelyet a genfi nyelvészek téte-

leztek, és amelyet Ferdinand de Saussure fejtett ki *Cours de linguistique generale* c. posztumusz művében” (PERCIVAL 2006. i. m. 5; l. még SCHEERER i. m., MATTHEWS i. m. stb.).

Azt sem állíthatjuk, hogy a nyelvészeti strukturalizmus egységes iskola lett volna, hiszen kezdettől fogva egymással számos tekintetben élesen vitatkozó, egymásnak lényeges pontokon ellentmondó tételeket elfogadó irányzatokból állt: „Nehéz volna [...] pontosan meghatározni, mely nézetek voltak kö z ö s e k az idők során vagy éppen egy adott időszakban.” (MATTHEWS 2001. i. m. 4; kiemelés tőlünk). BLOOMFIELD amerikai deskriptivizmusa, FIRTH angliai iskolája, a Prágai vagy a Koppenhágai Iskola léte és ezen iskolák nézetkülönbségei arra utalnak, hogy a strukturalizmus országonként eltérő jelleget öltött. Ezzel szemben – mint azt THILO i. m. 107 skk. megjegyzi – nem beszélhetünk német, brit vagy francia fizikáról.

3. A régi és az új paradigmák inkommenzurabilitása. – A KUHNi modellben a régi és az azt felváltó új paradigma inkommenzurábilis. A közvélekedés szerint ez igaz a strukturalizmusra is: „Általában feltételezik, hogy a strukturális nyelvészet [...] határozott szakítást jelent a közvetlen múlttal, mindenekelőtt a tizenkilencedik század nagy történeti nyelvészeinek tulajdonított nézetekkel” (PERCIVAL, *Nineteenth Century Origins of Twentieth-Century Structuralism*. <http://people.ku.edu/~percival/Nineteenth.html>. [1969.] 1). Ez az álláspont azonban két szempontból is tarthatatlan. Egyrészt a szakításnak nem ellentétes nézeteket, hanem összemérhetetlenséget, párbeszédre való képtelenséget kellene jelentenie a KUHNi felfogás szerint. Másrészt még azt sem mondhatjuk, hogy éles ellentét feszülne a strukturalizmus és a megelőző korszak nézetei között. Vannak ugyanis olyan érvek, amelyek „a 19. század közepétől a gondolatok folytonosságá” (uo.) mellett szólnak. Ahogy azt PERCIVAL az 1. pontban említett dokumentumok alapján kimutatta, SAUSSURE strukturalista bírálói többek között azt teszik szavá, hogy a „Bevezetés” számos tekintetben csupán a XIX. század történeti nyelvészetének bizonyos felismeréseit – így például a nyelv rendszer voltának GEORG VON GABELENTZre visszavezethető gondolatát – ismétli meg, és ezért nem tekinthető az utóbbival való radikális szakításnak; hasonló eredményre jut THILO (1989. i. m. 43), sőt maga KOERNER is. Utóbbi – noha azt állítja, hogy SAUSSURE tudományos forradalmat váltott ki – könyvének első felét annak bizonyítására fordítja, hogy SAUSSURE nézetei mélyen gyökereztek a nyelvészet hagyományaiban.

4. A régi paradigmák követőinek kihalása. – KUHN szerint a paradigmaváltás során a régi paradigma idősebb, elkötelezett képviselői rendszerint érvekkel nem győzhetők meg, nézeteiket nem adják fel, és az új paradigma csupán a régi képviselőinek „kihalását” követően válik dominánssá (KUHN i. m. 156 skk.). Viszont a strukturalizmus az elmúlt száz évben sem szorította ki a történeti nyelvészetet, mely ma is széles körben művelt irányzat. THILO (1989. i. m. 107) szerint a nyelvészetben – a természettudományoktól eltérően – az elméleti és módszertani újítások nem vonják szükségképpen maguk után a korábbi nézetek feladását, és az újgrammatikusok öröksége ma sem vesztett értékéből. Ezzel szemben például a ptolemaioszi világméretű ragaszkodás a modern természettudományok nézőpontjából egyszerűen elképzelhetetlen lenne. Sőt, mint arra HYMES (1974. i. m. 15) rámutat, a strukturális és a történeti nyelvészet viszonya ennél is jóval bonyolultabb, sokrétű kölcsönhatásra épül: nem csupán az előbbi profitált az utóbbi eredményeiből, hanem az utóbbi is az előbbieiből.

De nem csupán a strukturalizmusnak a feltételezett „előző paradigmához”, vagyis a történeti nyelvészet valamely fejlődési stádiumához fűződő viszonya problematikus a KUHNi kategóriák fényében, hanem a strukturalizmus létrejöttét követően kibontakozó generatív nyelvészettel való kapcsolata is. Ez utóbbi, igen bonyolult viszony mindössze egyetlen aspektusát említve utalunk arra, hogy egyfelől KOERNER kezdeti habozása után egyértelműen úgy foglalt állást, hogy CHOMSKY „Syntactic Structures” című művének megjelenésével

a generatív nyelvészet paradigmája leváltotta a saussure-i paradigmát (vö.: KOERNER, *Toward a historiography of linguistics. 19th and 20th century paradigms*. In: *Toward a Historiography of Linguistics. Selected Essays*. Benjamins, Amsterdam–Philadelphia, 1978. 21–54). Másfelől nyilvánvaló és közismert folyamatosság áll fenn az „Aspects”-től kezdődően SAUSSURE és CHOMSKY koncepciójának bizonyos kategóriái és alaphipotézisei között (l. pl. NÉMETH T. ENKŐ, *Saussure és Chomsky: az „azonos” nézetek különbözősége*: MNy. 2006: 420–30; HARRIS i. m., SCHEERER i. m., stb.). Ezt az ellentmondást – amely önmagában véve is megkérdőjelezi (H1)-et – tovább súlyosbítja, hogy a SAUSSURE-i strukturalizmus CHOMSKY fellépését követően tovább él (WINSTON 1976. i. m. 28; PERCIVAL 1977. i. m. 387). Sőt, KOERNER maga is a strukturalizmus képviselőjének tekinti magát, és könyvének egyik hangsúlyozott célkitűzése éppen az volt, hogy lándzsát törjön a SAUSSURE-i strukturalizmus mellett. Ezért egy sajátos dilemma fogságába sodorja magát: ha igaz az állítása, hogy CHOMSKY paradigmaváltást okozott a nyelvészetben, akkor – amennyiben nem kívánja önmagát egy kihalóban lévő paradigma egyik utolsó hívének tekinteni – szakítania kell a strukturalizmussal, és generatív nyelvesszé kell válnia. Amennyiben viszont hú kíván maradni nyelvészeti felfogásához, fel kell adnia a nyelvtudomány történetéről vallott nézeteit, és nem tekintheti a strukturalizmus és a generatívizmus viszonyát paradigmaváltásnak.

5. A régi paradigma válsága. – Egy paradigma megjelenését vagy az adott tudományág „éretlen” stádiuma, vagy olyan válság előzi meg, amelynek legfőbb jellemzője az anomáliák – a régi paradigma által körülhatárolt, de annak eszközeivel megoldhatatlannak bizonyuló „rejtvény”-ek (vö. 7. pont) – halmozódása, a paradigmához fűzött bizalom fokozatos szertefojlása. Azonban a tudománytörténeti tények tanúsága szerint ilyen válság jelei nem mutathatók ki sem a strukturalizmus, sem a generatív nyelvészet fellépését megelőzően (PERCIVAL 1976. i. m., 1977. i. m.; WINSTON 1976. i. m.).

6. A paradigma egyeduralkodása. – A paradigmák KUHN szerint egyeduralkodók az adott diszciplínában mindaddig, amíg válsághelyzet nem alakul ki, és meg nem jelennek rivális elképzelések. A SAUSSURE-i strukturalizmus azonban – mint láttuk – sohasem volt a nyelvtudomány egyetlen elfogadott nézetrendszere (PERCIVAL 1977. i. m. 386 sk.; THILO 1989. i. m. 107; HYMES 1974. i. m. 15 skk., OESTERREICHER 1979. i. m. 53 skk. stb.). Lassú, több évtizedet átfogó kibontakozásával párhuzamosan és azt követően folyamatosan együtt élt más irányzatokkal, melyek nem tekinthetők kihalóban lévő, legyőzött riválisoknak. Ezért a kuhni koncepciónak „a nyelvészetre történő alkalmazásával kapcsolatos döntő nehézsége többek között abban a tényben keresendő, hogy a nyelvészetben egy sor rendkívüli mértékben különböző, és nem csupán strukturalista nyelvészeti koncepció egyidejűleg van jelen” (OESTERREICHER i. m. 53–4).

7. A normál tudomány mint rejtvényfejtés. – A paradigmán alapuló „normál kutatás” során KUHN szerint „rejtvényfejtés” zajlik, azaz nem gyökereken új felismerésekre törekszenek a kutatók (az ilyeneket gyakran félresöprik vagy ignorálják, vö.: KUHN 2000. i. m. 37, 63), hanem jól körülhatárolt problémák megoldására, amelyeknek sokszor nem is a végeredménye, hanem a megoldási módja volt ismeretlen. A normál tudományos periódusokban az adott diszciplína fejlődése kumulatív, az eredmények folyamatosan beépülnek a közösség által elfogadott ismeretek rendszerébe. A strukturalizmus története azonban nem jellemezhető ilyenfajta kollektív rejtvényfejtésként és kumulatív ismeretfelhalmozásként, hiszen jelentős nézetkülönbségek voltak az egyes irányzatok között mind az alapfeltevésekkel, mind a releváns problémák kiválasztásával, mind az ezek megoldására alkalmazható módszerekkel kapcsolatban (vö. pl.: PERCIVAL 2006. i. m. 12 skk.; WINSTON 1976. i. m. 28 sk.).

A fenti összevetésből összegzésképpen azt szűrhetjük le, hogy „ami SAUSSURE-t illeti, a ’paradigma’ sommás emlegetése [...] nem igazán meggyőző, mert műve létrejöttének

körülményei túlságosan összetettek, fogadtatása és hatása túlságosan szerteágazó ahhoz, hogy mindezt ésszerű közös nevezőre lehetne hozni [...]” (THILO 1989. i. m. 96; kiemelés tőlünk). A KUHN tézisei és a saussure-i strukturalizmus ismervei között fennálló különbségek tanúsága szerint nem bizonyítható sem az, hogy SAUSSURE fellépésével kuhni értelemben vett tudományos forradalom játszódott le a nyelvészetben, sem az, hogy a nyelvészeti strukturalizmus kuhni paradigma, ezért „a saussure-i paradigmát mítosz-nak kell minősítenünk” (PERCIVAL 1981. i. m. 44; kiemelés tőlünk).

B) *Érvek (H2)-vel szemben.* – Gondolatmenetünk ezen pontján természetesen felvetődik a kérdés, vajon nem (H2) téves volta áll-e (H1) kudarcának hátterében. A szakirodalom alaposan és sokoldalúan elemezte KUHN kategóriáinak a nyelvtudomány történetére való alkalmazhatóságát (l. bővebben KERTÉSZ–RÁKOSI–BÓDOG i. m.). Ezen elemzésekből két tanulságot emelünk ki.

1. *A nyelvtudomány paradigmáinak azonosítása.* – Az A) pontban többek között röviden kitértünk a saussure-i strukturalizmus és a történeti nyelvészet viszonyára. Ugyanakkor eddig nem ejtettünk szót arról, hogy a történeti nyelvészet korántsem egységes szakasza a nyelvtudomány történetének, hanem több fázisra bomlik. Fel kell ezért tennünk azt az alapvető kérdést, hogy – amennyiben feltételezzük (H2)-t – pontosan hol vonhatók meg ezen stádiumok határai, és ha sikerült megvonnunk őket, mely stádium tekinthető a strukturalizmust megelőző paradigmának.

A kuhni paradigma-fogalomnak könnyen és egyértelműen alkalmazhatónak kellene lennie, hiszen egy-egy diszciplína hosszabb periódusát domináló, egy kiemelkedő tudós tevékenységén alapuló kutatási mintákat jelöl. Ha áttekintjük a nyelvtudomány történetének periodizálására tett próbálkozásokat, mindenekelőtt azt a tanulságot emelhetjük ki, hogy nincs konszenzus a nyelvtudomány első paradigmájával kapcsolatban. Így pl. PAUL DIDERICHSEN (*The foundation of comparative linguistics: revolution or continuation?* In: HYMES ed. i. m. 277 skk.) a hagyományos grammatikát még nem látja egyértelműen paradigmának, noha az a kuhni kritériumok számos elemét teljesíti, és RASKOT tekinti az érett nyelvtudomány megteremtőjének, mivel „ő volt az első, aki a 18. századi filozófiai etimológia és grammatika elméleteit és módszereit az összes fontos európai nyelvre, az indo-európaiakra és a többire is alkalmazta” (i. m. 301); az újgrammatikusokról viszont úgy véli, nem váltottak ki tudományos forradalmat, hanem csupán a raski paradigma folytatói voltak. KOERNER idézett SAUSSURE-monográfiájában ezzel szemben az újgrammatikus iskolát tartja az első paradigmának, egy későbbi írásában viszont már a „schleicheri paradigmá”-ról beszél (vö. KONRAD KOERNER, *Toward a Historiography of Linguistics. Selected Essays.* Benjamins, Amsterdam–Philadelphia, 1978.). KIPARSKY megint más javasol: szerinte nem arról van szó, hogy az összehasonlító nyelvészet felváltotta az újgrammatikus paradigma, hanem arról, hogy BOPP paradigmáját egy olyan új szemlélet követte, melynek forradalmi eredményei az 1860-as és 70-es években felfedezett új hangváltozási törvények voltak (vö. PAUL KIPARSKY, *From Paleogrammarians to Neogrammarians.* In: HYMES ed. i. m. 338 skk.).

Ugyanakkor nem csupán az első paradigma identitása vitatott, hanem a strukturalizmus fellépését követően kibontakozó generatív nyelvészet paradigma volta is. L. pl.: THILO i. m. 97 sk.; WINSTON i. m.; KOERNER, *The 'Chomskyan Revolution and its Historiography. Observations of a Bystander.* In: UŐ., *Practicing Linguistic Historiography.* Benjamins, Amsterdam–Philadelphia, 1989. 101–46; FREDERICK J. NEWMAYER, *Has there been a 'Chomskyan Revolution' in Linguistics?* In: UŐ., *Generative Linguistics: A Historical Perspective.* Routledge, London–New York, 1996. 23–38. Megjegyezzük, hogy arra a rendkívül szerteágazó és éles hangú vitára, amely a generatív nyelvészet forradalmi voltának különböző értelmezései körül a hatvanas évektől kezdve kibontakozott és a mai napig tart, itt nem térhetünk ki. Viszont az elmondottak is kellőképpen szemléltetik azt, hogy a nyelv-

tudomány-történet egészének a KUHNi kategóriák alkalmazásával való periodizálása rendkívül problematikus.

Szemügyre véve a periodizálással kapcsolatos vitákat, lépten-nyomon ugyanazon problémák analogonjaira figyelhetünk fel, amelyeket a 3. A) fejezetben SAUSSURE és a strukturalizmus kapcsán kifejtettünk: nehézségekbe ütközik a paradigmatis mő azonosítása; nem beszélhetünk összefüggő kutatási hagyományokról; a változások nem nevezhetők forradalmiakk; nincs a nyelvtudomány egészét uraló nézetrendszer, hanem egymással bonyolult kapcsolatban álló, eltérő felfogások élnek egymás mellett. Az is jól látható, hogy téves az az elképzelés, amely szerint a nyelvészetben alapvetően hosszú, kumulatív normáltudományos periódusok váltakoznának rövidebb válság- és forradalmi helyzetekkel (vö. LARRY LAUDAN, Az elméletektől a kutatási hagyományokig. In: FORRAI GÁBOR – SZEGEDI PÉTER szerk., Tudományfilozófia. Áron Kiadó, Bp., 1999. 253–67).

2. A nyelvtudomány érett vagy éretlen volta. – KUHN tudományfejlődési modelljét kizárólag a természettudományokból vett példákon szemlélteti. A társadalomtudományok státusáról mindössze annyit mond, hogy a 60-as években érkezett el néhányuk abba a fázisba, hogy rendelkezik az érett tudományok bizonyos vonásaival (vö. KUHN i. m. 34). Amennyiben elfogadjuk ezt az álláspontot, akkor viszont legjobb esetben is kizárólag a generatív nyelvészetnek lehet egyáltalán esélye az eddig említett nyelvészeti irányzatok közül arra, hogy paradigmának számítsa. Viszont a generatív nyelvészet ugyanúgy nem teljesíti a 3. A) pontban felsorolt KUHNi ismérveket (l. pl.: WINSTON i. m.; PERCIVAL 1976. i. m.), mint a strukturalizmus. Ebből az következik, hogy a nyelvtudomány „vagy olyan terület, amelynek mindeddig nem sikerült a tudományos érettséget elérnie, és továbbra is az iskolák közötti rivalizálás pre-paradigmatikus állapotában van, vagy pedig olyan terület, amely – noha tudományos – eredendően ellenáll annak, hogy a paradigma fogalma alapján elemezzék” (PERCIVAL 1976. i. m. 289).

Ugyanakkor a nyelvtudomány nem felel meg az éretlen diszciplínának KUHNi leírásának sem. A nyelvészek rendszerint nem építik fel tudományukat alapjaitól fogva; az adatgyűjtés nem nevezhető „vaktában végzett keresgélésnek”; a színvonalas elméletek nincsenek telezsúfolva „tudománytalan” metafizikai eszmefuttatásokkal, spekulatív vagy más tudományágból származó elemekkel; az elért eredmények egyre ezoterikusabbak, és egyre kevésbé közérthetőek; az egymást követő, illetve a kortárs irányzatok nézetei között gyakran van átfedés. A nyelvész-társadalom nem tekinthető magányos és egymással mindenben vitázó tudósok halmazának, hiszen léteznek azonos mintát követő, egy adott ontológiát és módszertant elfogadó, egyre kifinomultabb kutatásokat végző közösségek; e közösségek kifelé zártak, tagjaik folyamatosan számon kérik egymáson az elfogadott minták követését – noha e közösségek rendszerint nem egyeduralkodók. Ezért csupán az a lehetőség marad, hogy „Kuhn elmélete csak akkor alkalmazható a nyelvészetre, ha hamis, azaz ha a tudomány és a nem-tudomány közötti alapvető megkülönböztetés érvénytelen” (PERCIVAL 1976. i. m. 292).

Az 1. és 2. pontban felsorolt érvekből az következik, hogy túl kell lépnünk a KUHNi modell keretein, és el kell vetnünk (H2)-t. WINSTON joggal veti fel: „miért kellene az említett dolgok bármelyikét is 'paradigmának' nevezni? Azt, amit a modern nyelvészet komplex hagyományáról mondanunk kell, sokkal pontosabban elmondhatjuk más módon, és minden olyan kísérlet, amely ezt a történetet a paradigmák és a paradigmatis korszakok formájába kényszeríti, elkerülhetetlenül zűrzavart okoz” (WINSTON 1976. i. m. 28, kiemelés tőlünk; l. még OESTERREICHER 1979. i. m. 53 skk.; PERCIVAL 1976. i. m., 1977. i. m.).

4. Következtetések. – A) A nyelvtudománytörténet-írás módszertana. – A 2. szakaszban említettük, hogy a gyakorló nyelvészek elsősorban azért ragaszkodnak saját diszciplínájuknak a kuhni terminológiával való jellemzéséhez, mert

ily módon kívánják a nyelvtudományt a természettudományok „rangjára” emelni. Ettől nyilvánvalóan autoritásuk növelését remélik azok a kutatói csoportok, amelyek önmagukat egy tudományos forradalom eredményeképpen létrejövő paradigma képviselőiként tüntetik fel. Ezzel azonban megkérdőjelezzük a rivális megközelítések tudományos voltát, és megnehezítik saját nézeteiknek a nyelvtudományon belüli kontrollját. Ugyanakkor láttuk, hogy a KUHNI nézeteknek speciálisan a saussure-i strukturalizmusra és általánosságban a nyelvtudomány történetére való mechanikus alkalmazásával szemben komolyan megfontolandó érvek szólnak. Következésképpen fenti gondolatmenetünk rávilágít azokra a veszélyekre, amelyeket a KUHNI terminológia reflektálatlan alkalmazása okoz, és amelyeket PERCIVAL plasztikusan így foglal össze: „A gyakorló nyelvészek jobban teszik, ha saját tevékenységüket nem kuhni alapállásból szemlélik. Mivel a nyelvészetet sohasem jellemezte az az általános egyetértés, amelyet Kuhn a ’kemény’ tudományok megkülönböztető tulajdonságának tart, egészségtelen helyzet alakulhat ki, ha a nyelvészek minden szakmájukon belüli elméleti véleménykülönbséget rivális paradigmák közötti konfliktusként, vagyis inkommenzurábilis nézőpontokként kezdenek el szemlélni, és ezt mentséggént használják arra, hogy figyelmen kívül hagyják a racionális eszmecsere alapjait. [...] Kuhn tudományos forradalmakra vonatkozó elméletének kritikátlan elfogadása nem a nyelvészetben belüli tudományos mérce emeléséhez, hanem csökkentéséhez vezethet.” (PERCIVAL 1976. i. m. 292; kiemelés tőlünk).

Áttekintésünkéből az következik, hogy e veszélyek akkor lesznek elkerülhetők, ha a nyelvtudomány-történet írás módszertana az alábbi elveket követi:

1. A tudomány fejlődésének nem csupán egy, hanem több útja is lehetséges. Nincs evidencia arra, hogy a nyelvészetnek ugyanazt az utat kell bejárnia, mint a KUHNI könyvében elemzett természettudományoknak (l. ehhez bővebben HYMES 1974. i. m. 19).

2. Következésképpen a nyelvtudomány-történet nem hagyatkozhat kizárólag a természettudományok példáján kidolgozott tudománytörténet-modellek mechanikus alkalmazására.

3. Amennyiben a nyelvtudomány meg kívánja érteni saját történetét, akkor magának kell megtalálnia az arra alkalmas elméleti eszköztárat. Olyan eszközöket kell kidolgoznia, amelyek eleget tesznek két kívánalomnak. Egyfelől megőrzik KUHNI progresszív gondolatait, másfelől viszont feloldják azokat az ellentmondásokat, amelyek mindekelőtt a KUHNI paradigma-fogalom homályosságával összefüggésben lépnek fel, vitathatóvá téve többek között az éretlennek minősített diszciplínák tudományos voltát és tudománytörténeti rekonstrukcióját.

4. Fenti gondolatmenetünk egyik legfontosabb tanulsága, hogy SAUSSURE műve, a strukturalizmus egyes iskolái, valamint egyéb nyelvészeti irányzatok között jóval nagyobb viszonyrendszer áll fenn annál, semhogy a „paradigma” és a „tudományos forradalom” sémájába kényszerítve leírhatnánk. Az utóbbiak alkalmazása nem fel-, hanem elfedi a SAUSSURE-i strukturalizmus gyökereinek és hatásának sokrétű összetevőit. Olyan nyelvtudomány-történet elméletre van szükség, amely alkalmas e viszonyrendszer differenciált, torzító leegyszerűsítésektől mentes megragadására.

5. Egy ilyen tudománytörténet-elmélet kiigazíthatja azt a sommás képet, amelyet a kuhni terminológia reflektálatlan alkalmazása rajzol a nyelvtudomány jelentős fordulatairól.

Miután érvelésünk jelen írásban abban az értelemben dekonstruktív volt, hogy a szakirodalom egy bizonyos vonulatának ismertetésével megkérdőjelezte a SAUSSURE-i paradigma létezéséről kialakult egyoldalú képet, a következő lépésnek szükségképpen konstruktívna kell lennie. Azt a kérdést kell feltennünk, hogy ha (H2) nem fogadható el, akkor milyen új megoldás adható (P2)-re. A válasz szükséges (de nem elégséges) előfeltétele az, hogy megtaláljuk (H2) kudarcának okait. Az okok természetesen rendkívül összetettek – a KUHNI kategóriák homályosságával, a nyelvtudomány-történet folyamatainak leegyszerűsítésével, egyes nyelvészi közösségek érdekeivel, az alkalmazások belső ellent-

mondásaival és további tényezőkkel egyaránt összefüggnek. A 3.1. A) 1–6. és B) 1–2. alatt felsorolt érvek egyértelműen arra utalnak, hogy (H2) kudarcának egyik szubsztanciális oka mindenképpen az érett és éretlen tudományok megkülönböztetésének tarthatatlansága. E megkülönböztetés ugyanis – függetlenül a KUHNi tudományfejlődés-elmélet nyelvészeti alkalmazásának speciális nehézségeitől – a következő két általános problémát veti fel.

Először: KUHN körben forgóan gondolkodik, amikor abból kiindulva, hogy kizárólag a természettudományok érettek és rendelkeznek paradigmával, olyan módon jellemzi a paradigmákat, amely rendszerint alkalmazhatatlan a társadalomtudományok esetében – amiből természetesen csak az következhet, hogy kizárólag a természettudományok lehetnek érettek, és a kör bezárul.

Másodsor, az alábbi p a r a d o x o n adódik (vö. LAKI JÁNOS, A tudomány természete. Thomas Kuhn és a tudományfilozófia történeti fordulata. Gondolat, Bp., 2006. 33): Ha KUHN elmélete igaz, és csupán az érett tudományok tekinthetők valóban tudományosnak, akkor KUHN műve tudománytalan, hiszen egy éretlen diszciplínához, a történettudományhoz tartozik. Ha viszont KUHN műve tudományos, akkor létezik legalább egy éretlen diszciplína, amely valóban tudományos, tehát KUHN elmélete hamis (hiszen megcáfoltuk egyik alaphipotézisét, az érett vs. éretlen tudomány megkülönböztetését).

A 70-es években maga KUHN is számos ponton revidálta korábbi nézeteit, és megkísérelte pontosítani például a paradigma fogalmát vagy az érettség kritériumait, azonban javaslatai inkább visszakozásnak ítéltetők (vö. FEHÉR i. m.), és nem adnak megnyugtató választ a modell belső koherenciájára, empirikus megalapozottságára és alkalmazhatóságára vonatkozó kételyekre. „A tudományos forradalmak szerkezete” mégis radikális szemléletváltást hozott a tudományelméletben, ahonnan immár nincs visszaút: újabb tudományfejlődési modellek sokaságának létrejöttét inspirálta, melyek módosítva ugyan, de továbbvizszik legfontosabb gondolatait. A tudományelméleti szakirodalomban több olyan javaslat is megjelent, amelyek első megközelítésben megfelelőnek látszanak a KUHNi modellben rejlő problémák feloldására: például FINKE ’konceptiói’ (PETER FINKE, Konstruktiver Funktionalismus. Die wissenschaftstheoretische Basis einer empirischen Theorie der Literatur. Braunschweig–Wiesbaden, 1982.), LAKATOS ’kutatási programjai’ (LAKATOS IMRE, Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes. In: LAKATOS IMRE – ALAN MUSGRAVE eds., Criticism and the Growth of Knowledge. Cambridge University Press, 1970.), LAUDAN ’kutatási tradíciói’ (LAUDAN 1999. i. m. [1977.]), vagy ECKARDT ’kutatási keretei’ (BARBARA VON ECKARDT, Cognitive Science. In: SAHOTRA SARKAR – JESSICA PFEIFER eds., The Philosophy of Science. An Encyclopedia. 2006. Vol. 1: 123–31; ECKARDT, What is Cognitive Science? The MIT Press, Cambridge–London, 1993.). Alaposabb megfontolások alapján azonban azt az eredményt kapjuk, hogy a tudományelméleti szakirodalomban nem található olyan elmélet, amely változtatás nélkül, jelenlegi formájában alkalmas lenne (P2) megoldására (l. részletesebben KERTÉSZ–RÁKOSI–BÓDOG i. m.).

Vannak viszont olyan kezdeményezések, amelyek indokolt módosításokkal és bővítésekkel reményteljesebbek lehetnek. Noha ezen állításunkat jelen írásunkban nem fejthetjük ki, gondolatmenetünk koherenciája érdekében jelezniük kell, hogy például ECKARDT modellje megfelelő kiindulópontot nyújthat (ECKARDT 1993. i. m., 2006. i. m.). ECKARDT a ’kutatási keret’ fogalmával váltja fel a paradigma fogalmát, melynek bevezetése két célt szolgál. Egyrészt lehetővé teszi a diszciplína pre-teoretikus szempontok alapján való elemzését, és ennek következtében az egymással össze nem egyeztethető elméletek közös vonásainak feltárását: az egységet a sokféleségben. Másrészt az „érettség” és „éretlenség” közötti túlzóan leegyszerűsítő és torzító különbségtétel feladásával alkalmas lehet eltérő módon változó tudományágak egységes metaelméleti keretben történő

Leírására. Problematikus ugyanakkor, hogy ECKARDT nem dolgoz ki apparátust a kutatási keretek közötti, valamint az azokon belüli, egy adott kutatási keretet elfogadó elméletek közötti viszonyok leírására. Következésképpen ECKARDT rendszerét ki kell egészítenünk egy olyan metaelméleti apparátussal, amelynek segítségével leírhatók lesznek a kutatási kereteken belüli egyes változatok viszonyrendszerének változásai, jellemezhetővé válik az egymáshoz közeli, de néhány lényegesnek ítélt ponton eltérő elméletek viszonya egy-egy kutatási kereten belül, és feltárhatóvá válik az egy időben létező, azonban egymástól viszonylag nagy mértékben eltérő kutatási keretek kölcsönhatása. Amennyiben a SAUSSURE-i strukturalizmust a strukturalizmus kutatási kerete egyik változatának tekintjük, e kiegészítésekkel megragadhatóak lesznek azok a relációk, amelyek a strukturalizmus különböző változatai, illetve a strukturalizmus és más kutatási keretek között fennállnak. Az ECKARDTI modell módosításának és nyelvtudomány-történeti alkalmazásának bemutatásához l. KERTÉSZ–RÁKOSI–BÓDOG i. m.

B) Egy árnyaltabb Saussure-kép. – A 3. szakaszban áttekintettük azokat az érveket, amelyeket a szakirodalom a (H1)-gyel jelölt, széles körben elfogadott felfogással szemben felsorol. Mivel írásunk szűkre szabott terjedelme nem teszi lehetővé az ismertetett érvek pontos filológiai ellenőrzését az eredeti források részletes feldolgozásával, nem tekinthetjük őket bizonyítottnak, noha plauzibilitásukat sem vonhatjuk kétségbe. Ezért SAUSSURE tudománytörténeti státusának meghatározására vonatkozó, (P1)-gyel jelölt kiinduló kérdésünkre kellő óvatossággal csupán hipotetikus választ adhatunk: Ha a 3. szakaszban felsorolt érvek legalább részben helytállóak, akkor SAUSSURE-ben nem forradalmárt és paradigmateremtőt, hanem kreatív újítót és szintézissteremtőt kell látnunk. Immár utoljára idézve PERCIVAL: „SAUSSURE elképzeléseit a céllal fejtette ki, hogy lehetővé tegye a saját korának kizárólagosan történeti orientációjú nyelvészetét jellemző korlátok meghaladását [...]. Ezért ebben a tekintetben újítónak tartotta magát. Kevéske jóindulattal olvasóinak mindössze annyit kellett tenniük, hogy szaván fogják” (PERCIVAL 1981. i. m. 45).

C) Zár szó. – Befejezésül – az esetleges félreértések elkerülése érdekében – célszerűnek tartjuk leszögezni a következőket:

Először: írásunk célja nem az volt, hogy kétségbe vonja KUHN gondolatainak tudományfilozófiai jelentőségét. Kritikánk alapvetően nem KUHN ellen irányult, hanem a KUHNi terminológia reflektálatlan nyelvtudomány-történeti alkalmazásának problémáira hívtuk fel a figyelmet. Ezen problémák megoldásának szükségessége indokolja egy tárgyyszerű és problémaérzékeny nyelvtudomány-történeti szemlélet kialakítását a jövőben.

Másodsor: ugyancsak nem állt szándékunkban kétségbe vonni SAUSSURE „Bevezetés”-ének nyelvtudomány-történeti jelentőségét. Az 1. szakaszban megfogalmazott célkitűzésünknek megfelelően arra kívántunk rámutatni, hogy a SAUSSURE-i strukturalizmus státusára vonatkozó, a nyelvészeti közfelfogásban mélyen gyökerező előítéleteket a nemzetközi szakirodalom már régen megkérdőjelezte, és ezért a jelenleg elterjedtnél jóval árnyaltabb SAUSSURE-kép kialakítására van szükség.

Úgy véljük, hogy SAUSSURE nagysága előtt azzal tiszteleghetünk a leginkább, ha nem kell újabb száz évet várni arra, hogy megtaláljuk a nyelvtudomány-történet egy olyan modelljét, amely SAUSSURE teljesítményét nem olyannak látatja, amilyenek – előítéleteink és érdekeink torzító prizmjában keresztül – látni szeretnénk, hanem megteremt a lehetőségét annak, hogy megértsük azt a gazdag és sokrétű viszonyrendszert, amely SAUSSURE „Bevezetés”-ét a nyelvtudomány strukturalizmuson belüli és kívüli fejleményeihez fűzi (l. bővebben KERTÉSZ–RÁKOSI–BÓDOG i. m.).

On the historiographic reconstruction of Saussure's structuralism

Among linguists there seems to be general agreement on the assumption that the history of linguistics can be accounted for in terms of KUHN's approach to paradigms and scientific revolutions, and that, accordingly, SAUSSURE's *Cours* gave rise to a scientific revolution in linguistics. The aim of the paper is, first, to give an overview of the arguments which seriously question this assumption. Second, as a consequence of this overview, it emphasizes the necessity of drawing a much more refined picture of SAUSSURE's impact on linguistics than the Kuhnian framework does. Third, the precondition of such a sophisticated reconstruction of SAUSSURE's structuralism is the renewal of the historiography of linguistics.

ANDRÁS KERTÉSZ – CSILLA RÁKOSI – ALEXA BÓDOG